

En ny typ av Christian II:s 2 mark klipping 1535 – XXXV

Av Tobias Bondesson & Lennart Bondeson

En sen lördagseftermiddag i december 2016 hittades ett mynt som skulle visa sig vara unikt och ha lika spännande som intressanta anknytningar till ett av de mest omvälvande skedena i Danmarks historia. Fyndet gjordes med metalldetektor av amatörarkeologen Tommy Olesen när han tillsammans med sina kamrater avsåkte marker på den lilla ön Omö långt ute i Stora Bält.

Myntet är en ensidigtpräglad klipping utförd på en rektangulär silverplatts med måtten 37 x 22 mm och vikten 12,6 gram. Motivet är en sköldkrönt med en välvd krona med sju knoppar (Figur 1). Inuti skölden återfinns ett versalt "C" krönt av en krona med fem knoppar eller dekorationer. Skölden är konkav på både vänster och höger sida. Utanför skölden ses i den vänstra inbuktningen "XX" och i den högra "XV".

Vissserligen kunde det vid fyndtillfället snabbt konstateras att det rörde sig om ett mynt – en ensidigtpräglad klipping i silver. Men trots att präglingen var tydlig var det inledningsvis inte möjligt att exakt bestämma myntet. Det skulle visa sig ha en naturlig förklaring. Det tog inte lång tid att finna likheterna med de 2 mark klipping 1534-35 som präglades för Christian II:s räkning under den s.k. grevefejden (Galster 82-83).¹ Dessa är dock extremt sällsynta. Man känner sedan tidigare till endast fem stycken totalt: en med året 1534 (Figur 2) och fyra med året (15)35 (Figur 3), varav två befinner sig hos Nationalmuseum i Köpenhamn och en i Bruuns samling.² Av de två återstående såldes den ena till Spink i London på Bruuns dublettauktion 1925 och den andra vid Thomas Høiland Møntauktion 15 (Zinck del II), 2001.³ Det kan tilläggas att typen daterad 35 även förekommer på marknaden i form av sentida kopior.⁴

Klippingen från Omö präglades utan tvivel under samma period och sannolikt på samma plats som de ovan nämnda klippingarna från 1534 och 1535. Motivet är detsamma och året har samma placering som på klippingen från 1534 – på utsidan av skölden. Där slutar dock likheterna. Klippingen från Omö visar året med romerska tal: "XX" till vänster och "XV" till höger. Tillsammans blir det "XXXV" (35), liktydigt med en datering till 1535.

Det som beskrivits hittills är i sig själv mycket betydelsefullt ur numismatisk synvinkel. Nya typer av mynt dyker upp från tid till annan, men då gäller det främst äldre mynt av lägre valörer. När det gäller yngre mynt dyker det fortfarande upp nya varianter då och då, dvs. mynt med endast små variationer. Även vid dessa tillfällen är det vanligast med lägre valörer. Att hitta helt nya typer av mynt av hög valör är extremt ovanligt.

1 Galster 1972.

2 Ernst 1957, s. 192.

3 Ernst 1957, s. 192; Tomas Høiland Møntauktion 15, 2001, Zinck del II, s. 10.

4 <https://bruun-rasmussen.dk/m/lots/96CA429A5203> & <https://bruun-rasmussen.dk/m/lots/5737C55ADBE0> – Kopiorna ifråga skiljer sig från nu kända original genom utformningen av siffrorna och av kronan närmast över C:et. På originalen kantas kronringen inuti skölden av knoppar, medan den istället pryds av trekantiga spetsar på kopiorna. Se även <http://www.danskmønt.dk/soemod/femern.htm>

Figur 1

Figur 2

När det gäller en ny typ av ett mynt där det tidigare endast är känt fem exemplar är beteckningen exceptionellt inte en överdrift.

Den nyupptäckta typen av klipping saknas inte bara i sentida förteckningar över danska mynt.⁵ Den finns inte heller upptagen i de första tryckta beskrivningarna av danska mynt i kunglig samling från 1696 respektive 1710,⁶ och den saknas även i en "Fortegnelse paa de i Danmark og Norge etc. under kong Christian III. regering fra 1533 til 1559 slagne mynter" utgiven 1778.⁷

Myntort och myntmästare

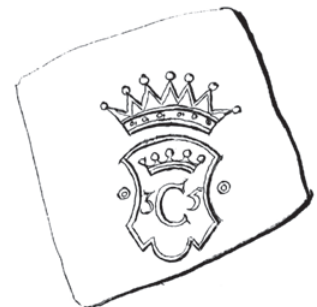
Var den nyupptäckta klippingen präglades, och av vem, är frågor som faktiskt kan besvaras med en hög grad av sannolikhet, trots frånvaron av ursprungsbeteckning. Svaret ligger i det mycket ovanliga sättet att ange årtal – med romerska siffror. Från den här perioden – 1530-talet – finns endast ett ytterligare exempel från Danmark där romerska siffror använts för att ange årtal på ett mynt – och även i det fallet var det 1535. Jörgen Kock, myntmästare i Malmö, lät just det året prägla mynt för exkung Christian II:s räkning värda fyra skillingar där årtalet angavs som "XXXV" (Galster 86)⁸ (Figur 4). Turligt nog inkluderade Kock även präglingsorten på dessa fyraskillingar. Omskriften på framsidan lyder: "CHRISTERNVS D G REX DACI" (Christian [II] av Guds nåde Danmarks konung). Men det är baksidan som har det sannolika svaret på frågan var den aktuella klippingen präglades: "MONETA NO MALMOGENSIS XXXV" (Nytt mynt från Malmö [15]35)! Präglingsorten för de båda övriga kända typerna av två mark klipping från 1534 och 1535 med krönt C i krönt sköld har antagits vara Malmö eller Köpenhamn.⁹ I och med de starka indicier som talar för att den nyfunna klippingen präglades i Malmö anser författarna att det är det mest sannolika även för de tidigare kända med detta motiv. Med anledning av Bengt Hemmingssons tänkvärda artikel i detta nummer av *NNUM* – om svensk klippingmyntning under grevefejden¹⁰ – ska tilläggas att någon datering med romerska siffror inte är känd från Gustav Vasas myntning, vare sig från 1535 eller i övrigt.

Quick fix av Kock? En hypotes

En lika uppenbar som intressant fråga är förstås hur det kommer sig att inget hittills varit känt om den nyfunna typen av klipping. En tänkbar bidragande orsak kan vara att det rör sig om en rent privat myntning "med officiell prägel", gjord av Malmös starke man Jörgen Kock i egen regi för att bistå Lübeck med ett snabbblån under greve-

Figur 1. Nyupptäckt unik 2 mark klipping daterad XXXV. Det första X:et är svagt präglat men otvetydigt vid granskning med lupp. Foto: Tobias Bondesson. Ca. 125%.

Figur 2. 2 mark klipping 1534. Enda kända exemplaret. Den kongelige Mønt- og Medaillesamling, KP 1715.1. Foto: Nationalmuseet i Köpenhamn. Ca. 125%.

Figur 3. Schematisk teckning av 2 mark klipping (15)35 präglad för exkung Christian II under grevefejden (kopparstick i Beskrivelse over danske mynter og medailler i den kongelige samling, Kiöbenhavn 1791). Se även foto av danska Nationalmuseets exemplar s. 78 i detta nummer av *NNUM*.

Figur 4. Fyrskilling präglad 1535 i Malmö, daterad XXXV. Den kongelige Mønt- og Medaillesamling, FP 9827.658.

Foto: Nationalmuseet i Köpenhamn. Ca. 125%.

fejden. Det är känt att Lübeck (som i grevefejden tillsammans med Kock deltog på den sida som ville återinsätta Christian II som kung) hamnade i akut ekonomisk kris våren 1535 och då vände sig till den förmögne Kock personligen för att få fram sold till sina legoknektar.¹¹ Det är också känt att Kock redan i maj levererade inte mindre än 12000 mark i silver som lån till Lübeck.¹² Av källorna framgår inte i vilken form silvret levererades, men med tanke på det akuta behovet av lönededel och Kocks tillgång till myntsmedja i den egna fastigheten¹³ är det en kvalificerad gissning att silvret skickades i myntad form. Att det i så fall rörde sig om klippingar faller sig naturligt med tanke på brådskan. Ett styckevärde à 2 mark passar också väl in i bilden – en tysk legoknekt hade 1535 en månadslön på 10 mark i danskt mynt.¹⁴

Silvret som Kock skickade till Lübeck kom väl till pass för att kunna avlöna bl. a. bemanningen på de krigsfartyg tyskarna höll sig med i danska farvatten sommaren 1535. Men någon krigslycka hade man inte. Den 16 juni mötte lybeckarna ett övermäktigt motstånd i Svendborgsund och förlorade hela sin eskader. En del av besättningarna flydde slagplatsen i båtar mot Själland, som fortfarande hölls av deras allierade.¹⁵ Ute i Stora Bält, på vägen från Svendborgsund mot Själland, ligger lilla Omö där den aktuella klippingen återfanns. Varför den hamnade där är förstas en fråga vi aldrig kan få ett säkert svar på, men tanken att den kom dit med en tysk båtflyktning är inte orimlig mot bakgrund av kända historiska förhållanden.

Klippingarnas vidare öden

Ytterligare en bidragande orsak till att inget hittills varit känt om den nyupptäckta klippingen kan mycket väl hänga samman med den nedskrivning som drabbade de danska klippingarna efter grevefejden. När Christian III gått segrande ur inbördeskriget 1536 påbörjades en avveckling av krigstidens nödmynt i form av klippingar, mynt han själv gett ut från Århus¹⁶ i stora mängder utöver de som präglades i Köpenhamn och/eller Malmö för hans rival. Klippingarna blev med sin låga silverhalt (437–500 ‰)¹⁷ oönskade som betalningsmedel – i Tyskland gick de inte att handla för över huvud taget.¹⁸ Stora mängder klippingar löstes in mot en avgift på 1 skilling per mark och smältes ner för omprägling till nytt

5 Schou 1926; Galster 1972.

6 Museum Regium 1696, Sect. V; Museum Regium 1710, Part. II, Sect. V.

7 Krag 1778, s. 597.

8 Galster 1972.

9 Wilcke 1950, s. 227 f.

10 Hemmingsson 2018.

11 Ljungfors 1941.

12 Waitz 1855, s. 416.

13 Galster 1956; Tomner 1979.

14 Hallenberg 1798, s. 136-139.

15 Paludan-Müller 1853, s. 432.

16 Moesgaard 2008, s. 119-127.

17 Galster 1972, s. 33.

18 Wilcke 1950, s. 248.

mynt.¹⁹ Så kom den stora reduktionen i oktober 1537 – kungen slog fast att all mark klipping skulle skrivas ned till halva sitt ursprungliga värde.²⁰ Inte undra på att de rensades ut – och att så få bevarats till idag.

Som ett kuriosum kan tilläggas att de danska klippingarna inte bara smältes ned i Danmark – Gustav Vasa tog också del i återvinningen, om än i mindre omfattning. I Mårten myntskrivares räkenskaper för 1541 och 1542 vid myntet i Svartsjö anges som nedsmält och ommyntat bland annat “Greffue Cristoffers klippinger 68 sty^r Stycket reknat för 2 mk dca” och “Konung Cristierns klippinger 119¼ stycker, stycket reknat för 2 mk dca.” Att den sistnämnde kungen är Christian III framgår av det som följer i räkenskaperna²¹ och grevens klippingar syftar förstås på de som präglades för rivalen, den fängslade Christian II, vars försök till comeback på tronen hade stöttats av greven Christoffer av Oldenburg.

Jörgen Kock tvingades sluta sin karriär som myntmästare efter att ha stöttat den förlorande sidan i grevefejden²² och 1535 skulle bli sista året det slogs mynt i Malmö. Det är således inte helt omöjligt att det finns en droppe silver från Malmös kanske sista mynt – en 2 mark klipping XXXV – i Svartsjös första daler!

Referenser

- Ernst, A., 1957. Georg Galster: Århus' Mønter. Recension. *NNUM*, s. 191-193.
- Galster, G., 1927. Reynold Junges møntmesterregnskaber 1534–1540. *Festskrift til Kr. Erslev 28. december 1927*. København, s. 271-290. <http://www.danskmoent.dk/galster/galjung2.htm>
- Galster, G., 1956. Jörgen Kock som møntmester. *Malmö Fornminnesförenings Årsskrift*, s. 7-41. http://elbogen.nu/Skrifter_pdf/MaFo1956.pdf
- Galster, G., 1972. *Unionstidens udmøntninger*. København.
- Hallenberg, J., 1798. *Historisk Afhandling om Mynt och Warors Wårde i Swerige under Konung Gustaf I:s Regering*. Stockholm.
- Hemmingsson, B., 2018. Gustav Vasas klippingmyntning år 1535. *NNUM*, s. 75-79.
- Krag, N., 1778. *Den Stormægtigste Konge Kong Christian den Tredie, Konge til Danmark og Norge. Hans Historie, Anden Deel indeholdende Hans Reccesser, Forordninger og aabne Breve, samt andre Hans Historie vedkommende Documenter, tillige med en Fortegnelse over Hans Mynter*. København.
- Ljungfors, K., 1941. Jörgen Kock, Malmö och Grevefejden. *Malmö Fornminnesförenings Årsskrift*, s. 31-56. http://elbogen.nu/Skrifter_pdf/MaFo1941.pdf
- Moesgaard, J.C., 2008. Dateringen av Christian III's mønter 1534–1540. *NNUM*, s. 119-127.
- Museum Regium seu catalogus rerum tam naturalium, quàm artificialium, quæ in basilica bibliothecæ augustissimi Daniæ Norvegiæq; monarchæ Christiani quinti Hafniæ asservantur, descriptus ab Oligero Jacobæo, Med. & Phil. Prof. Regio. Hafniæ, Literis Reg. Celf. Typogr. Joachim Schmetgen, anno M.DC.XCVI.*
- Museum Regium seu catalogus rerum tam naturalium, quam artificialium, quæ in basilica bibliothecæ augustissimi Daniæ Norvegiæq; monarchæ Friderici quarti Havniæ asservantur gloriosissimæ memoriæ rege Christiano quinto regnante, ab Oligere Jacobæo med. & phil. prof. regio descriptus, nunc vero magna ex parte auctior uberioribusq; commentariis, præsertim autem qvoad antiquitates historiamq; numismatum Danicorum, illustratus accurante Johanne Lauerentzen, assessore consistorii Havniensis regio. Hauniæ [1710].*
- Paludan-Müller, C., 1853. *Grevens feide, skildret efter trykte og utrykte kilder*. Første del. Kjøbenhavn.
- Schou, H.H., 1926. *Beskrivelse af danske og norske Mønter 1448–1814 og danske Mønter 1815–1923*. Kjøbenhavn.
- Tomner, L., 1979. Borgmästare Jörgen Kock. *Elbogen. Malmö Fornminnesförenings Tidskrift*, nr. 4, s. 43-65. Malmö. http://elbogen.nu/Skrifter_pdf/MaFo1979.pdf
- Waitz, G., 1855. *Lübeck unter Jürgen Wullenwewer und die europäische Politik*. Zweiter Band. Berlin.
- Wilcke, J., 1950. *Renæssancens mønt- og pengeforhold 1481–1588*. København.

19 Galster 1927, s. 271-290.

21 Wilcke 1950, s. 226-227.

20 Wilcke 1950, s. 251.

22 Galster 1956; Tomner 1979.